

*Крізь темряву у простір я простягаю руки до тебе:
візьми, візьми мене з собою, се буде мій рятунок. О,
рятуй мене, любий!*

*І нехай в'януть білі й рожеві, червоні й блакитні
троянди.*

*Aus der Finsternis strecke ich meine Hände in die Ferne
zu Dir: nimm, oh, nimm mich mit Dir! Du meine
Rettung, erlöse mich!*

*Und die weißen und die roten und die blauen und rosa
Rosen mögen verblühen, verwelken.*

Висновки. Аналіз текстів оригіналу й перекладу за параметрами ритму й мовної експресії засвідчив ритмотональну адекватність перекладу Йони Грубера вірша в прозі Лесі Українки в сукупності всіх мовних елементів, які становлять його цілісність. Перекладач ефективно використовує принцип компенсаторності засобів для відбиття лірико-драматичної тональності твору, при цьому, очевидно, з-за причин культурологічного плану інтенсифікує експресивність мовних засобів на кінець тексту, що відповідає сильній позиції останнього місця в німецькому реченні, перенесеній на текстовий рівень, хоча при цьому відбувається асиметричний розподіл експресивних мовних засобів, порівняно з оригіналом. Перспективним видається експериментальне дослідження твору Лесі Українки та його перекладу із залученням німецькомовних й україномовних інформантів для встановлення впливу гендерної специфіки сприйняття читачами лірико-драматичної тональності тексту, інтенсифікованої на кінець вірша в прозі, а також метафорики можливих варіантів експресивного звертання “мій бідний, зів’ялий квіте”.

Л і т е р а т у р а :

1. Бернар С. Поняття літератури та інші ессе / [Перекл. з франц. С. Марічева]. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 162 с.
2. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – М.: НВИ-Тезаурус, 2001. – 224 с.
3. Кузьменко В.І. Словник літературознавчих термінів / Володимир Іванович Кузьменко. – К.: Укр. письменник, 1997. – 230 с.
4. Українка Леся. Вибрані поезії (українською та німецькою мовами) / Леся Українка. – К.: Видавництво “Дніпро”, 1971. – 160 с.
5. Эткинд Е. Поэзия и перевод / Ефим Эткинд. – М.–Л.: Сов. писатель. Ленинградское отделение, 1963. – 430 с.

*Камінський Ю. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ АНГЛІЙСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ АД’ЕКТИВІВ

Значимі лексичні одиниці у будь-якій мові індоєвропейського простору, крім основного значення, зазвичай, містять додаткову інформацію, що потенційно закладена в самому слові. Крім конотаційного навантаження лексеми, даних щодо можливої сфери її вживання чи походження, можна виявити і додаткові семи лексичної одиниці, які не зазначені у лексикографічних джерелах. Подібна імпліцитна інформація у процесі міжмовного спілкування за участі посередника, яким виступає

автор вторинної комунікації (перекладач), у тексті-реципієнті інколи експлікується на підсвідомому рівні. Як наслідок, у тексті перекладу (ТП) з'являються відсутні в оригінальному повідомленні (ТО) лексеми, пояснити виникнення яких, на перший погляд, не просто:

I am, as I think I have said, a cautious man, indeed a timid one, and this suggestion frightened me (1, 42). *Мені здається, що я вже казав, що я обережна людина і, крім того, людина тиха і скромна, і мене приголомшила і злякала ця пропозиція* (5, 23).

Огляд навчальної літератури з перекладу (А. Д. Швейцер, Л. С. Бархударов) та наукових праць (М. Вурт, О. Ф. Кравченко, В. Д. Осипов та ін.) дає змогу ознайомитися з основними принципами найпоширеніших лексичних трансформацій, що допомагають автору вторинного повідомлення зберегти смисл оригінального текстового масиву з найменшим рівнем його деформації.

Мета статті полягає у дослідженні випадків ад'єктивної декомпресії англійського універба лексичними засобами української мови.

Завдання:

- з'ясувати причини появи у вторинному повідомленні ад'єктивних декомпресем;
- виявити регулярний та оказіональний характер такої лексичної трансформації.

Безумовно, двосемний прикметник у ТП допомагає автору вторинного тексту точніше передати значення англійської монолексеми шляхом використання синонімів, що уточнюють характеристику певного явища чи предмета:

...elephant hunters are a rough set of men... (1, 36). *...мисливці на слонів – грубі, неотесані люди...* (5, 16).

Проте, постає питання щодо правомірності подібної синонімізації, яку автор першотвору, певно, сприйняв би надлишковою. Спробуємо з'ясувати доцільність передачі англійського ад'єктива (*rough*) двома прикметниками в українському тексті (*грубі, неотесані*), керуючись етимологічними даними.

Видозмінена форма і.-с. *reuk-/ruk-/rūk-* зустрічається не тільки у санскриті (*rūksá*) – похідні первинної форми з частковим збереженням значення спостерігаємо як у мовах германської мовної групи, так і поза її межами на різних діяхронічних зрізах: протогерм. *rūHaz*, ст. верхньогерм. *rūh* (суч. нім. *rauh*), середньоголланд. *ruuch* (суч. гол. *ruig*), серед. нижньогерм. *rū, rūh, rūw* (*shaggy, hairy, rough*); лат. *runcāre* (to weed), *rūga* (a wrinkle, fold), гр. *oryssein* (to dig), *orygma* (a ditch), лит. *raūkas* (a wrinkle). Власне у староанглійській мові форму сучасного *rough* (*rūh*) у писемних джерелах реєструють першим тисячоліттям н.е.: у 1200 році лексема (*ruhe*) набуває значення *shaggy, hairy*, а у 1225 р. вона змінює не тільки форму (*ruchze*), але й значення (*rugged, uneven*) [2, 939].

Як бачимо, значення *грубі, неотесані* у прикладі (1) присутні у праформах лексеми *rough*. Можна припустити, що, незважаючи на подальші трансформації індоєвропейської лексеми (зміни форми та значення, сфери вживання тощо), пам'ять людини на глибинному рівні фіксує наявність різних її значень: наприклад, зв'язок з іменниками *wrinkle* та *ditch*, коли стосовно першого можна вжити означення *грубий*, а відносно другого – *неотесаний*. Якщо англійська лексема містить у своїй внутрішній формі дві семи, то у вторинному тексті вживання двох ад'єктивів є виправданим. Використовуючи, таким чином, порівняльно-історичний підхід, можна дослідити першопричини появи у ТП двосемного прикметника на місці монолексемного ад'єктива мови оригіналу. Аналогічно можна довести доцільність використання

двосемного прикметника і у наступному прикладі:

... *Arthur came across the room with the velvet tread that always exasperated the good folk at home* (1, 9). *Артур підійшов до Монтанеллі тією м'якою нечутною ходюю, яка завжди дратувала його домашніх* (5, 7).

Хоча в даному реченні виявляється значення, не зафіксоване словником [4, 627], проте, можна говорити про вдале перекладацьке рішення у пошуку відповідника англійському прикметнику. Походження англ. *velvet* достаменно не з'ясовано, хоча вважається, що утворилось воно від і.-с. *wel-*, *welā-* (*hair*, *wool*), згодом закріпившись у старопровансальській *veluet*, куди надійшло у зменшувальній формі лат. *villus* (*shaggy hair*, *nappy cloth*, *tuft of hair*) з розмовної латини *villūtittus* (*velvet*, *shaggy cloth*). Припускають також, що латинське *villus* походить від більш давнього діалектного *vellus* (*fleece*). В англійську мову лексема потрапила зі старопровансальської і вперше зареєстрована на письмі у 1327 у формі *veluett*, яка у 1351р. змінилась на сучасну *velvet* [2, 1197].

Основні значення лексичної одиниці *velvet* пов'язані з волоссям або різновидом матерії. Жодних ознак, на перший погляд, перекладу даного універба українським прикметником *нечутний* немає, у той час як доцільність використання означення *м'який* не викликає сумнівів – кожен із зазначених видів матерії, як і волосся, може характеризуватись цим епітетом. Проте, метафоричне перенесення значення лексеми *velvet* як атрибутива іменника *tread* змушує автора вторинного тексту шукати й додаткові засоби вираження даного процесу (*velvet tread*).

Дві лексеми, використані в українському мовленні, на перший погляд можуть видаватися синонімічними: “нечутна хода” означає і “м'яку” водночас. Якщо так, то введення додаткової лексеми, значення якої вже присутнє в попередній, є надлишковою. Не слід, проте, забувати, що перекладач при виборі тих чи інших лексичних одиниць часто керується вже існуючим у мові кліше, яке ми можемо спостерігати і в наступному прикладі, але вже стосовно іншої англійської монолексеми:

Tom and Dad strolled on the hushed earth ahead (1, 5). *Том та батько простували далі по безгучній м'якій землі* (5, 329).

Часте вживання певного мовного кліше протягом тривалого часу формує, на наш погляд, стійкі асоціативні зв'язки, які, виявляючись при перекладі, вимушено сформовані підсвідомістю людини і вимагають додаткової лексеми, яка, хоч і відсутня в тексті оригіналу, але в МП є частиною даного кліше. Таким чином, в даному реченні можна говорити про декомпресію на вертикальному рівні. Логічно знову ж таки знайти підтвердження даної гіпотези з точки зору порівняльно-історичного мовознавства, для чого звертаємося до етимологічних праць.

На перший погляд, етимологічний словник не пояснює доцільність появи прикметника *м'яка* в ТП на місці англійського дієприкметника: дієслово *hush*, зафіксоване письмовими джерелами у 1385 р. (у 1380 *hust*) у значенні *to make or become silent or quiet* на початку 15 ст. утворює прикметник *huscht*, з якого у 17 ст. утворилася ад'єктивна форма *hush* [2, 498]. Згідно з іншими дослідженнями [3, 454], прикметник утворився у тому ж 17 ст. на основі дієслова *hush*, що з'явилося у 16 ст.

Існування у наш час іменника *hush* зі значенням “*enjoining silence*”, як і поява у 18-му ст. дієслова *hushaby* на позначення дії, що полягає у заколисуванні дитини [3, 454], могли б пояснити наявність у зазначеному вторинному тексті лексеми *м'яка*,

адже колишуть дитину саме м'яко та лагідно. Проте, функціонування даних лексичних одиниць протягом незначного часового проміжку не дає нам впевненості наполягати на наявності когнітивної спільності представників двох неблизькоспоріднених лінгвокультурних просторів стосовно лексеми *hush*, на відміну від наступного прикладу:

But there was life, abroad in the land and defiant (1, 5). Але життя, зухвале і відважне, прийшло й сюди (5, 5).

Асиметричність вираження англійського прикметника засобами української мови, на перший погляд, може видатися невинуватою, адже словникові значення прикметника є такими: *непокірний, демонстративний, зухвалий* [4, 273]. Проте, проаналізувавши значення, що подають англомовні лексикографічні праці, можна стверджувати, що даний прикметник є багатосемним: *defiant – refusing clearly to do what someone tells you to do*. Людину, що не виконує накази, можна вважати і сміливою водночас. Два українські прикметники, таким чином, доповнюють один одного, формуючи досить яскравий художній образ.

Наявність у лексемі *defiant* значення *сміливий, відважний* можна пояснити так: даний прикметник (вперше зафіксований на письмі наприкінці 19 ст.) запозичений з французького *défiant* (р. р. від *défier*), утвореного на основі старофр. іменника *de(s)fiance* зі значенням *challenge* [2, 259]. Лексема ж *challenge*, у свою чергу, ще у 13-14 ст. позначала дії, охарактеризувати які без семи *сміливий, відважний* просто неможливо, пор: 1200 р.– *to rebuke*, 1380 р.– *to challenge to combat*, 1395 р.– *to call in question, dispute* [2, 158].

Отже, незважаючи на те, що лексема *defiant* наразі в лексикографічних працях не відображає значення *відважний* – дана сема, як бачимо, присутня в її глибинній структурі. Це дає змогу виправдати дії перекладача, який, на перший погляд, вільно вводить додаткову лексему до ТП.

Яскравий приклад реконструкції первинного значення англійської лексеми можемо спостерігати і у наступному реченні:

... the same deceitful Time would take delight in smoothing out and wearing away with the flat part of his scythe, as a preparation of the surface for his deeper operations (1, 1). ...той же зрадливий Час мав ще з утіхою розгладити пласким боком своєї коси, ніби готуючи поверхню для подальших, куди глибших утручань (5, 16).

У даному прикладі асиметричне збільшення ТО відбувається за рахунок уведення автором вторинного тексту розгорнутого інтенсифікатора, що є проявом індивідуального перекладацького бачення. Виходячи з контексту і досвіду, зрозуміло, що на подібні *втручання* потрібен певний час.

Англійський прикметник *deep* походить від і.-с. форми *dheub-/dhub-/dhōub-*, яка поширилась у багатьох мовах індоєвропейського простору: давньофраз. *diap, deep*; давньосаксон. *diop, diap*; середньо- та суч. голл. *diep*; старовірхньогерм. *tiuf, tiof*; староісл. *djǫpr*; гот. *diups* (протогерм. *deupaz*), лит. *dubùs*, лат. *diòbs*. Давньоангл. прикметник *dyppan*, що утворився від іменника *dēop*, зафіксованого на письмі у 725 р., у 1150 набув форми *dep*, яка згодом перетворилась на сучасне *deep*. Важливим є той факт, що спочатку іменник, а згодом і прикметник вживалися на позначення простору (здебільшого стосовно моря) [2, 258]. Таким чином, можна виправдати вживання автором вторинного тексту прикметників *подальший* та *глибший*, адже вони становлять семантичне ціле англійської лексеми. Лексема *подальші* присутня в глибинній структурі оригінального універба, що дає нам підстави позиціонувати дане

перетворення як вияв регулярної асиметричності.

Індивідуальне (і часто досить вдале) “двосемне” рішення перекладу англійської атрибутивної монолексеми, таким чином, часто є виправданим. Проте, більш зрозумілим є перекладацьке розгортання монолексеми з урахуванням вузького або широкого контексту, як у наступному прикладі:

(6) ...when he went on next day with his half-breed companion, he said, ‘Good bye’, taking off his hat quite in the old style (1, 38).

Коли наступного дня він вирушив у дорогу зі своїм слугою-метосом, то попрощався зі мною, знявши капелюха вишуканим старомодним жестом (5, 18).

Певно що знання культурних особливостей (в даному випадку певних особливостей етикету, характерних за певних історичних умов і водночас зовсім недоречних за інших обставин), разом із урахуванням загального контексту твору, додатково вказує автору вторинного тексту на можливість декомпресації англійського прикметника.

Проведений у даній статті аналіз кількох прикладів зовсім не означає, що будь-які дії перекладача можна виправдати за допомогою етимологічних даних:

(7) “*I am afraid it is not Harry, Mr. Gray*”, answered a shrill voice (1, 63)

– На жаль, це не Гаррі, містере Грей, – відповів високий дзвінкий голос (5, 48).

За словником англ. *shrill* – це укр. *різкий, пронизливий; верескливий; високий; 2) шумний, гучний; 3) надокучливий, набридливий, нав’язливий; наполегливий* [4, 353]. Окремо, проте, словник дає значення словосполучки *shrill voice* – *adj. з пронизливим, різким голосом*. Автор же ТП, як бачимо, не скористався узуальною словосполучкою, а самостійно вибрав два епітети, що найвлучніше, на його думку, передають смисл ГО.

Проте, з урахуванням контексту та аналізуючи значення лексеми *shrill* з позицій діяхронії, ми стверджуємо, що жодних посилань щодо використання прикметника *дзвінкий* у зазначеному ТП не існує. Дослідження ускладнюється тим фактом, що походження лексеми *shrill* достаменно не з’ясовано. Проте, зафіксована на письмі у 1380 р.форма *schrulle* (high and sharp in sound, piercing), що подібна за формою та значенням до нижньогерм. *schrell* (*shrill*), давньоісланд. *skrölta* (to rattle, clatter), норвезьк. *skrelle* (a rattle), швед. *skrälla* (to crack, clap) тощо [2, 1001] не вказує на можливість використання в ТП прикметника *дзвінкий*. Можна, таким чином, констатувати наявність у вторинному текстовому масиві перекладацької помилки.

Наведені приклади показують можливість виправдання, або ж навпаки, дій перекладача, що приводять до декомпресації англійських атрибутивних монолексем. При перекладі, отже, слід чітко усвідомлювати необхідність чи недоречність використання двосемного ад’єктива на місці англійського універба. Гадаємо, не варто зловживати декомпресацією іноземних прикметників, адже, якщо поставити собі за мету, то “двосемною”, “трисемною” і т. д. може стати будь-яка монолексема.

Висновки. Підводячи підсумки, можна виділити наступні основні випадки декомпресації англійського монолексемного прикметника засобами української мови: виправдану і необґрунтовану, перша з яких *повинна* з’являтися у перекладі за умови, якщо: 1) українські синоніми доповнюють один одного, надаючи необхідну додаткову конотацію певній лексемі (словосполучці), яку важко відтворити з вузького контексту; 2) синоніми або дуплети є єдиним рішенням при розв’язанні “стилістичних” задач, якими, наприклад, може виступати відтворення засобами мови реципієнта метафори,

метонімії або фразеологічних одиниць; 3) декомпресія є контекстуально зумовленою. Перспективою подальших досліджень є уточнення природи декомпресемної асиметрії всіх частин мови у неблизькоспоріднених мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Haggard H. R. King Solomon's Mines / Henry Rider Haggard. – М.: Progress, 1974. – 224 p.
2. The Barnhart Dictionary of Etymology / ed. by R. Barnhart. – N.Y.: The H.W. Wilson Co, 1988. – 1284 с.
3. The Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by C. Oniokst. – Oxford: Oxf. Univ. press, 1966. – 1025 с.
4. Англо-український словник: близько 120 000 слів: у 2х т. / [уклад. М. І. Балла]. – К.: Освіта, 1996. – Т. 1: А – М. – 752 с., Т. 2: N – Z. – 712 с.
5. Хаггард Г. Р. Копальні царя Соломона. Прекрасна Маргарет / Генрі Райдер Хаггард; [пер. з рос. Т. Олександренка]. – К.: Мистецтво, 1992. – 432 с.

*Одрехівська І. М.
Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ТВОРЧИСТЬ ВІКТОРА КОПТІЛОВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ШЕКСПІРІАНИ

*Шекспір для світової літератури є тим,
чим Гамлет є для уявної сутності
літературного персонажа:
це дух, котрий проникає повсюдно,
котрий не можна закувати в окреслені
рамки.*

Дмитро Дроздовський

Творчість видатного англійського поета і драматурга Вільяма Шекспіра – найвище досягнення європейського Відродження. Невипадково у науці виділилась окрема дисципліна – шекспірознавство, яка сьогодні розвивається у багатьох національних культурах. Цілком доречно зазначає проф. Р. Зорівчак: “Жодна, навіть найбагатша література, не може складатися лише з оригінальної літератури. Вона мусить також мати й перекладну літературу. І приміром, Шекспір українською не є просто англомовним Шекспіром, це вже україномовний Шекспір. Це є великим надбанням української літератури, яке вводить нашого читача в широкий світ прекрасного” [1]. Історія української Шекспіріани досить тривала, оскільки налічує навіть понад півтори сотні років. Тепер, маючи повного Шекспіра, перекладеного українською мовою, можна зупинитись на окремих постатях української Шекспіріани, які не потрапляли у царину наукових досліджень.

Актуальність цієї розвідки полягає в огляді української Шекспіріани крізь призму творчості проф. В. Коптілова, що стане однією з перших спроб вписати доробок майстра у плеяду українських інтерпретаторів англійського класика.

Аналіз творчості В. Коптілова у контексті шекспірознавства є логічною спробою продовжити ґрунтовні наукові дослідження М. Шаповалової, М. Стріхи, Р. Зорівчак, О. Лучук та ін. У 2008 році (вшанування 100-річчя від дня народження Майстра Григорія Кочура), вийшла надзвичайно актуальна стаття О. Лучук “Григорій Кочур та українська Шекспіріана” [6], яка ґрунтовно виокремила три аспекти діяльності